

Oligarchák nincsenek, maffiózók csak voltak

(Adalékok a magyar rendszerváltás értelmezéséhez)

I.

*Ki kezdett el először oligarcházni? A kifejezés története Arisztotelészig megy vissza: nála szerepel a fogalom, mint a demokrácia ellenpárja. Nála annyit jelentett, hogy „a vagyonosok gyakorolják az államvezetést”. A magyar történelemírás is használta ezt az elnevezést, ami azután beépült az iskolai alapszókincsbe, de némileg más értelmezéssel. Mint azt minden középiskolás diák megtanulja, az oligarcha megnevezés a magyar történelemben egy nagyobb országrészen önhatalmúlag uralkodó főnemest, *kiskirályt* jelentett. Magyarországon az oligarchák fénykora a tatárjárás és Csák Máté halála közötti időszakban volt, a 14. században, amikor a király a tatárok újabb támadásától félve engedélyezte, hogy „magánvárak” épüljenek. Nem kellett sok idő ahhoz, hogy e várak tulajdonosai felismerjék, hogy erődítményeik a király erejével szemben is megvédik őket. A legnagyobb birtokosok egymással versengve építették a várakat, lemaradni pedig életveszélyes volt, mert aki nem tudott lépést tartani, az könnyen elveszíthette relatív önállóságát, és egy nála hatalmasabb úr szolgálatába kellett állnia. Ezt a korszakot néha „feudális anarchiának” is nevezik, utalva a központi (királyi) hatalom meggyengülésére. A történelemtudomány ebből a korszakból tizenhárom kiskirályt – más*

korabeli elnevezéssel: *tartományúrt* – tart név szerint nyilván.

Ilyesmi 1990 után soha nem történt, a Budapesten székelő kormány kezéből egyetlen pillanatra sem csúszott ki a hatalom. Arra ugyan bőven akadt példa – legalábbis az anekdoták szerint –, hogy egy-egy helyi nagyvállalkozó gazdasági értelemben „élet és halál” ura volt a saját megyéjében, de arra senki nem vett medgett, hogy függetlenítsé magát a parlamenti többséggel rendelkező kormánytól. Éppen ellenkezőleg, ez a helyi „hűbérurak” a mindenkori kormányfő helyi megbízottjaiként működtek – hasonló módon ahhoz, ahogy 1956 után néhány megyei párttitkárnak sikerült az átlagosnál több hatalmat szereznie. Ilyen politikus volt Pap János, aki 1965 és 1985 között Veszprém megyét irányította, vagy a szegedi Komócsin Zoltán, aki 1974 és 1985 között volt megyei első titkár.

A korábban említett történeti példák is jelzik, hogy az oligarchikus hatalmi struktúra kialakulásának van egy fontos feltétele: a vérségi alapon működő klánok létezése. Az olyan roppant kiterjedésű országokban, mint Oroszország, Kína vagy Kazahsztán, az oligarcha megjelölés egypár évig valóban helyénvaló *volt*. Jurij Luzskov, aki 1990–2010 között az egymást követő elnököktől és kormányoktól független ura volt Moszk-

vának, vagy Borisz Abramovics, aki 2000–2008 között a Magyarországnál hétszer nagyobb területű Csukcsföld kormányzója, majd 2013 nyaráig a csukcsföldi parlament elnöke volt, ebben az értelemben sokkal volt oligarchának, vagyis kiskirálynak nevezhető. De hosszabb időn keresztül Putyin elnökkel szemben egyetlen orosz politikai-gazdasági szereplő sem volt képes hatalmát megtartani, pláne erősíteni. Moszkvától és Putyin elnöktől független kiskirályok csak a Kaukázus vidékén, Csecsenföldön, Dagesztánban és Ingusföldön tudtak valamit megőrizni korábbi hatalmukból – jórészt azért, mert ott még a 21. század elején is fennmaradtak a rokonsági alapon számontartott és területileg is elkülönülő fő- és alklánok (miként Kazahsztánban).

Hazai kontextusban – ha már idegen szavakat akarunk segítségül hívni – a politikához közel álló nagytőkésekre nem az *oligarcha*, hanem a *plutokrata* megnevezés lenne inkább a megfelelő. Az Idegen szavak szótára által megadott értelmezés (plutokrata = vagyona folytán politikai hatalommal rendelkező személy) kétségtelenül ráillik a magyar nagyvállalati és pénzvilág számos szereplőjére. Ám az is igaz persze, hogy a leggazdagabb magyar üzletembereknek is csak minimális befolyásuk volt és van az ország politikai életére. És tegyük hozzá: kelet-európai összehasonlításban még a leggazdagabb magyarok sem *annyira* gazdagok. A *Forbes* magazin listáján 2020-ban egyetlen magyar sem szerepelt az első ezer szupergazdag között, míg az ukránok egy, a csehek négy, a lengyelek három fővel képviseltették magukat. Az orosz milliárdosok közül tíznek az első százba is sikerült bekerülnie.

A politikai köznyelv azonban mégis az oligarcha kifejezés mellett kötött ki (noha egyes szerzők használták a „vörösbaró” és a „zöldbaró” megjelölést is). A jobboldal a baloldal nagytőkéseire, a baloldal a Fidesz üzleti holdudvarára utal, a Jobbik és az LMP pedig szinte válogatás nélkül tüzel minden magyar nagytőkésre, és folyamatosan leoligarcházza őket. A 2010-es választások éjszakáján Orbán Viktor első nyilatkozatában is használta ezt a kifejezést: „A magyarok ma rendszert buktattak, és újat alapítottak. A nemzeti együttműködés rendszerét alapították meg az oligarchák uralma helyett.” Hogy ez Orbán részéről nem véletlen elszólás volt, azt az is jelezte, hogy két évvel később – nyilvánvalóan Gyurcsány Ferencre utalva – ugyanezt ismét elmondta az Országgyűlésben: „A mi felfogásunk szerint oligarcha az a milliárdos, aki közvetlen politikai hatalmat is kíván szerezni a gazdasági súlya mellé, s az ország fontos ügyeinek eldöntését is saját hatáskörébe akarja vonni. [...] ennek több módja is van; elfoglal például egy pártot, megválasztják pártelnöknek, vagy miniszterelnökké választják, s egy adott parlamenti többség támogatásával egy kézbe kerül a milliárd és a politikai hatalom.” Az oligarcházás előkerült a 2018-as választási kampányban is. A Jobbik például már 2017 tavaszán arról beszélt, hogy szükség van oligarchaadóra, amelyet a 300 millió forintot meghaladó éves vagyongyarapodás esetén kellene befizetni.

A tények egyértelműen mutatják, hogy a posztszocialista országok többségében a gazdasági és politikai hatalmasságok közötti viszony éppen a fordítottja volt annak, amit

az „oligarcha” vagy a „plutokrata” kifejezés sugall. Kínában, Oroszországban, Mexikóban és Magyarországon is mindig egy viszonylag szűk politikai csoport juttatta előnyös gazdasági pozíciókhoz saját embereit, családtagjait, és nem az történt, hogy megerősödött oligarchák a gazdasági hatalom után megszerezték a politikai hatalmat is. Ilyen változásra egyértelműen kimutatható módon csak Ukrajnában és – meglepetésre – Csehországban került sor. Porosenko ukrán elnök már egyike volt az ország leggazdagabb üzletembereinek, amikor 2009-ben első alkalommal miniszteri tárcát kapott, majd 2014-ben a hatalmas ország elnöke lett. Csehországban az ország második leggazdagabb üzletembereként lett pénzügyminiszter és egyben miniszterelnök-helyettes Andrej Babiš. 2010 után jelentős szerepet játszott Moldova életében egy Moszkva-barát helyi oligarcha, Vladimir Plahotniuc, aki egyidejűleg bírt jelentős érdekeltséggel az olajiparban, a bank- és a szállodaszektorban stb. Legfontosabb politikai tisztsége a Moldovai Demokrata Pártban betöltött elnöki funkciója volt. (2019 nyarán külföldre menekült.)

Legalább három oka volt annak, hogy nálunk – a fentebb idézett ellenpéldákkal szemben – nem került az állami vagyon oligarchák kezébe:

1. Akadályt jelentett az európai uniós csatlakozás, ami piacbarát, versenypárti jogi és intézményi megoldásokat kényszerített rá az országra.

2. Fontos különbség, hogy nálunk nincsenek monopoljárdákat biztosító nyersanyaglelőhelyek, ezért a privatizáció során a vetélkedés más területekre koncentráldott.

3. Akadályozta az oligarchikus struktúrák kialakulását, hogy a magyar gazdaság nyitott, a piac kicsi, ezért a versenytől nem lehet elzárni a hazai vállalatokat, bármennyire szeretnék is ezt a tulajdonosok.

Másképpen fogalmazva, a privatizáció során nálunk is lehetett szerezni nagy vagyont pusztán politikai támogatással, de megtartani már csak hatékony működéssel lehetett.

II.

Dezső András *Maffiózók mackónadrágban* címmel megjelent, több mint 400 oldal terjedelmű oknyomozó riportkönyve hiánypótló mű (Bp., 2019, 21. Század Kiadó). Óriási segítséget nyújt abban, hogy a tényeket, sztorikat és mendemondákat ismerő, tájékozott olvasó rendet tegyen a saját fejében (mint e sorok írója is). Merthogy a szervezett bűnözés és az ellene irányuló bűnüldözés egyik sajátos következménye az idősíkok egymásba csúsztatása: a bűncselekmények, az igazság feltárása és a jogerős ítélet megszületése között évek, évtizedek is eltelhetnek. A legjobb példa erre a Fenyő-gyilkosság, amely 1998-ban, huszonekét évvel ezelőtt történt, de még most is tart a felbujtással meggyanúsított Gyárfás Tamás pere. De jó példa a Vizoviczki-ügy is, amely érdemét tekintve már 2012-ben lezárult, amikor a negyedszázados maffiózómúltsal rendelkező vendéglátószektort őrizetbe vették, ám az őt 2005-ben (!) segítő hét korrupt rendőrtiszt és tizenöt további tisztviselő ügyében jelenleg is zárt tárgyalás keretében folyik a per, és még mindig nem született jogerős ítélet. Ez az egyik oka annak, hogy mindannyiunk fejében összemósodik, hogy mi mikor történt, melyek

az ok-okozati összefüggések, hogy a politikai-intézményi rendszerváltás milyen mechanizmusokon keresztül és milyen súllyal kapcsolódott össze a magyarországi maffiák kialakulásával, megerősödésével és (po-éngyilkosként előrebocsátva e cikk végkövetkeztetését) a maffiavilág kimúlásával. Dezső könyve alapján haladjunk tehát időrendben.

Magánvagyonok halmozódnak. Egy igen-igen szűk, statisztikailag nem is mérhető társadalmi körben már alig egy évtizeddel a II. világháború után megkezdődött a gazdagodás. Az ötvenes és a hatvanas évek szocialista hiánygazdaságában a szűk körben engedélyezett, másodállás-ként gyakorolt magánorvosi praxis, a kiemelkedő művészi teljesítmény, a maszek szerelő és kereskedelmi vállalkozások, a borraivalós/hálapénzes/csúszópénzes állások szaporodása, az élsport, a külföldi kiküldetés, ezekkel szoros összefüggésben az áru-, az arany- és a műkincscsempészlet volt a gyors gazdagodás útja. Ezzel párhuzamosan még a pártelithez tartozás jelentett átlagon felüli anyagi lehetőségeket. Miután a folyamat az elején tartott, kiugró vagyonok és vagyoni különbségek még nem léteztek. Az anyagi elit gazdagodásának inkább csak olyan jelképei lehettek, hogy ki lakhat budai nagypolgári lakásokban, kinek van balatoni üdülője, és ki utazhat időnként Nyugatra. A hetvenes és nyolcvanas években a sport és a kiküldetés mellett/helyett már vállalkozói, ezen belül főleg kisvállalkozói gazdagodási utak is megnyíltak. Olyan körök vagyonsodtak, amelyeket a politikai, de az értelmiségi elit is kicsit lesajnált: a butikosnak, a trafikosnak, a zöldsé-

gesnek, a sikerebb GMK-k alapítóinak vagy a balatoni lángossütőnek állt a zászló.

Az 1960-as évek elején végbement téészesítés nyomán *faluhelyen* az egyéni gazdálkodás egészen visszaszorult, a szövetkezeti tagok és az állami gazdaságok alkalmazottai csak fél hektárnál kisebb földet kaptak meg egyéni művelésre. Ezt a földdarabot és a hozzá tartozó állatállományt nevezte a köznyelv háztájinak. Paradox módon az állampárt az 1967-es tsz- törvényben hirdette meg először széles körben, hogy szükség van erre a konstrukcióra, ugyanabban a törvényben, amely jogi értelemben annulálta az 1945. évi földreformot. Ekkor vezették be a tartós földhasználatot, valamint a háztáji üzemág fogalmát, ami lehetőséget adott a téészek és a háztájik szerves együttműködésére. Ez többnyire azt eredményezte, hogy a téészek szubvencionálták a háztájit. A falu jövedelmi viszonyainak meghatározó eleme volt az ingázás is, amely százazreket juttatott városi (többnyire ipari) munkahelyhez. A két folyamat úgy kapcsolódott össze, hogy a naponta vagy hetente ingázó, falun élő „munkások” – férfiak és nők egyaránt – fennmaradó idejükben mezőgazdasági munkát is végeztek, akár a háztájiban, akár a téészben. Tulajdonképpen a kétlaki élet két műszaknyi ledolgozott munkának felelt meg. Konrád György és Szelényi Iván korabeli becslése szerint a családtagokkal együtt a népesség negyede élte ezt az önkiszákmányoló életformát.

Az illegális jövedelemhez jutás csatornái szűkösek voltak – csak a tanyavilágra jellemző pálínkafőzés és a háztájiban termelt bor „pancsolása” kecsegtetett elfogadható mértékű

kockázat mellett viszonylag nagy jövedelemmel. Ezt és a bögrecsárdák működését elnézték a hatóságok, mert az állami és a szövetkezeti nagyüzemek hasonlóan cukorból csinálták a bort Budafokon és egyebütt „nagybani” kivitelezésben, főként szovjet exportra. Erről a hetvenes években a Bács-Kiskun megyét jól ismerő szociográfus, Zám Tibor írt többször is.

A tőkés piacgazdasághoz való viszozatérés a mezőgazdaságban csak az 1980-as években indult meg. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben sorra alakultak meg a gazdasági munkaközösségek és a bérleti vagy szerződéses alapon működő más szervezetek. Az 1967–68-as reformok fontos eredménye volt a tsz-ek megnövekedett önállósága, amely az ipari és szolgáltatási tevékenységre szakosodott ún. melléküzemágak és szakcsoportok gomba módra való szaporodásához vezetett. Ezek a vidéki kvázi magánvállalkozások részben a vagyonosodást segítették, részben menedzserképző iskolaként funkcionáltak. A megnövekedett falusi jövedelmek fő felhasználási terepe a családi házas építkezés volt. Ez köztudott volt, nem kellett és nem is lehetett volna titkolni.

Budapesten és a nagyobb városokban az 1968-as reform nem csupán a nagyvállalati menedzsment számára jelentett cezúrát, egyre tágabb teret kapott mindenféle magánkezdeményezés is. Olyanok is, amelyek kivételes, elszórt formákban korábban is léteztek (pl. vásárosok, szerencsejáték-automatákat működtető vendéglátóipari helyek). Előbb ezek, majd tízezrek választották a kisiparosságot, a szellemi szabadfoglalkozású státuszt, a ma-

szek életformát, miközben százalékok ingáztak az alkalmazotti és a félalkalmazotti lét határán. Fusizás, fizetővendég-látás, gebin, önelszámoló vendéglátóipari egység, gmk, vgmk, pjt – aki ezt a kort átélte, annak aligha szükséges e fogalmak bemutatása. Az 1980-as évek végén falun és városon összesen már egymilliónál is többen dolgoztak ezekben az új foglalkozási formákban.

Az alvilág megerősödése. A Budapest és a nagyobb vidéki városokban terjedő, fentebb bemutatott új vállalkozási formák egyfajta, korábban a szocialista tervgazdaságban nem ismert járadékszerzési lehetőséget jelentettek. Az átlagemberek jelentős része úgy érezhette, hogy ezek az új típusú, *hivatásos* üzletemberek meg a csempészárúkkal és valutával seftelő *alkalmi* vállalkozók – a szolgálati útlevéllel hivatalosan kiutazó magyar állampolgárok és a külföldről hazalátogató 1956-os kivándoroltak, a népszerű élsportolók – nem szorgalmuknak, tehetségüknek, hanem a pártállam intézményeihez való kötődéseiknek és/vagy a korrupciónak köszönhetik a gyors meggazdagodást. Jórészt ez így is történt. A bundázás például az NB I-es labdarúgók privilégiuma volt. A nyolcvanas évtizedben kétszer is napvilágra kerültek ilyen ügyek. Sok évvel később pedig Albert Flórián, a hatvanas évek futballszárja már kertelés nélkül így nyilatkozott: „Aki nem bundázott, az nem is igazi futballista! [...] Persze hogy voltak bundameccseink.” Azt azonban csak jóval 1990 után tudhatta meg a hazai közvélemény, hogy a politikai vezetésnek minderről pontos tudomása volt a klubokba beépített III/III-as

besúgókon (hivatalos szóhasználat: hálózati személyeken) keresztül.

Bár Dezső oknyomozó riportkönyvében erről nem esik szó, de a teljesség kedvéért röviden szólni kell az 1989 előtti időszak *fehérgalléros* (értsd: vállalatvezetői) bűnözéséről is. Minden ismeretünk szerint a meggazdagodásért elkövetett, nagy pénzeket megmozgató korrupciós bűncselekmények száma csak töredéke volt a 2000-es évek ügyeinek. A pártállami diktatúra egész rendszere úgy volt kiépítve, hogy a piactudás gyakorlatából ismert üzleti korrupció szándéka is csak egy nagyon szűk agyú és elbizakodott funkcionáriusban merülhetett fel. Egyébként is, a szocialista vállalatok vezetői alkalmazottak voltak, és nem tulajdonosok, így a jogtalanul megszerzett vállalati előnyből csak közvetett módon származhatott volna személyes hasznuk. A vállalati vezetőknek a szigorú külső ellenőrzésre is számítaniuk kellett. Minden vállalat és hivatal kettős ellenőrzés alatt állt (párt- és állami hierarchia). Ezen túlmenően a munkahelyek többségében titkos ügynökök, informátorok és belügyi összekötők működtek, a kiemelt fontosságú vállalatoknál és intézményeknél még szigorúan titkos állományú (SZT) tiszték is. Az állambiztonsági szolgálatok több százezer emberről vezettek nyilvántartásokat, a posta- és a telefonforgalom figyelése rutinszerűen zajlott, magánszemélyek ritkán utazhattak külföldre, ott nem tarthattak bankszámlát stb.

Arról azonban ritkán esett szó, hogy az állambiztonsági apparátusok által közvetlenül is befolyásolt külkereskedelem – mind az import, mind az export vonalán – mennyire

mélyen fertőzött volt az „alkotmányos költségek” logikájára épülő, nagy értékű korrupcióval. A magyar külkereskedők rendszeresen megvesztegették nyugati partnereiket, sok esetben pedig a tranzakciókat úgy kellett lebonyolítani, hogy a jutalék egy része a külföldön működő szövetséges kommunista pártokhoz, illetve politikai szervezetekhez jusson. Mindebből persze nem feltétlenül következett az, hogy a magyar külkereskedők személy szerint is törvénytelen úton gazdagodtak volna (bár erre is volt példa). Nagyságrendjét tekintve ezen ügyek közül kiemelkedett az ún. Russay-ügy, amelyben fény derült arra, hogy a *Mineralimpex* nyugdíjazott vezérigazgatójának 1986-ban bekövetkezett hirtelen halála után – az akkori időkben elképzelhetetlenül nagy összeg – 20 millió dollár maradt a bankszámláin.

Összességében persze az új megélhetési-tulajdonosi formák és a kivételképpen végbement korrupciós üzletek egyre jelentősebb egyéni többletjövedelmet eredményeztek, melynek elköltési formáit ezernyi törvény és szabály tiltotta, korlátozta. Alig volt lehetőség cégalapításra, ingatlanvásárlásra, egyáltalán nem lehetett legálisan pénzt külföldön befektetni, a banki reákkamatok alig biztosítottak hasznot stb. Utólag visszagondolva az akkori helyzetre, nem volt abban semmi meglepő, hogy a vagyonfelhalmozás sok esetben rejtőzködő formákat öltött. Akinek hirtelen sok pénze lett, műkincset, régiséget, aranyat és devizát vásárolt, vagy készpénzformában otthon tartotta, ez pedig megteremtette a rablásra specializálódott szervezett betörőbandák anyagi létalapját. „Pi-

acot” jelentett e bűnözői kör számára a gyors ütemben növekvő beutazó nyugati turizmus is: innen származott a feketegazdaságban forgó devizakészpénz túlnyomó része.

A rablók közül többen egészen alul, telefonfülkék fosztogatásával kezdték bűnözői pályafutásukat valamikor a nyolcvanas évek elején, amikor az utcai telefonfülkék már nem 60 fillért érő tantusszal, hanem fémpénzzel működtek. Dezső András szerint az 1980-as évek *elején* Budapesten száz-százötven, egymással kapcsolatban álló, harminc év körüli bűnöző követte el a nagyobb stílű rablásokat, csalásokat. Ez a bűnözői kör nem vetette meg a kasszafúrást is magában foglaló „hagyományos” betöréses, rablásos munkát sem. 1989 és 2000 között évről évre több bankrablás történt, 2000-ben szám szerint 135. Gyakoriak voltak a benzinkútrablások és a pénzszállító autók elleni támadások is.

A nyolcvanas évek *végére* általánossá vált, hogy a szervezett bűnbandák védelmi pénzt szedtek a vendéglátós magánvállalkozóktól, üzlettulajdonosoktól. Előbb csak Budapesten, azután a Balatonon és más, turisták által frekventált helyeken. Az első magántulajdonban álló őrző-védő káefték csak 1990 második felében alakultak meg. Miközben a bűnüldöző szervek már tisztában voltak a probléma nagyságával, a hivatalos média folyamatosan tagadta és cáfolta, hogy Magyarországon létezne szervezett bűnözés. Tették ezt azért is, mert a nyolcvanas évek bűnözői közül sokan beépített tagjai voltak az állambiztonság hálózatának. A Magyarországra látogató külföldieket ezek a bűnözők nemcsak lehúzták, kifosztották, de megbízóiknak azt is

jelentették, hogy kikkel találkoznak, miket beszélnek. A szolgálatokhoz fűződő kapcsolatok nemcsak valamelyes védelmet jelentettek ezeknek a magyar bűnözőknek, hanem egyfajta konspirációs kiképző iskolát is. A bűnözők jól ismerték üldözőik módszereit, technikáit és gondolkodását.

Széles üzleti-kapcsolati háló épült azok köré is, akik nem felhalmozták a vagyont, hanem látványosan költötték a pénzüket a lóversenypályákon, diszkókban, kártya- és testépítő klubokban (az első nyugati gépekkel felszerelt férfitestépítő szalont Tasnádi Péter nyitotta meg 1976-ban), kaszinókban (az első a Hiltonban létesült 1981-ben), sztriptízbárokban (az első ilyen intézmény, a Rózsaszín Cica 1985-ben nyílt meg) és bordélyházakban (az elsőt a már említett Vizoviczki László nyitotta 1989-ben) stb. Szállodaportások, pincérek, taxisok, prostituáltak és futtatóik, hamiskártyások, megvesztegethető zsokek és fogathajtók, illegális fogadásokat szervező bukmékerek, csempészek, pénzváltók, uzsorahitelezők, illegális szobakiadók, élsportolókból lett kidobóemberek, embereket határokon át csempésző, a magyar állam által kibocsátott gázolajjegyekkel seftelő külföldi és magyar kamionsofőrök és benzinkutasok alkották ezt a hálót. Ezt a kört egészítették ki a testőrök, akiket az akkori zsargonban katonáknak neveztek, finoman utalva a létszamarányokra. (Előfordult, hogy egy-egy leszámolásos akcióra százötven-kétszáz katonával vonult fel egy bandavezér.) Ennek a körnek a külső részén voltak azok a többnyire feketén (zsebből) fizetett ügyvédek, akik a bűnözőket védték a hatóságokkal szemben, valamint azok a műkereskedők, régiségke-

reskedők, használtcikk-kereskedők, akik nyíltan vagy rejtett módon országaként segítették a bűnözőket.

A hatvanas évektől kezdve a külföldre – elsősorban az Egyesült Államokba – disszidált és/vagy névházassággal kitelepült magyar állampolgárok egy része is közönséges bűnöző volt, akik a magyar igazságszolgáltatás elől menekültek. Kinn is bűnöző életet folytattak, de emellett illegális műkincsexport lebonyolításával megrendelőként is segítettek az otthon maradt egykori bűntársakat. Esetenként hamis dollárbankjegyeket is küldtek Budapestre. Némi túlzással és öniróniával a magyar rendőrség ilyen bünszervezetnek tekintette az ún. Los Angeles-i magyar maffiát. Ez a címke az amerikai helyi sajtó invenciója volt. Amerikai értelemben ez a száz-kétszáz fős kör nem volt igazi maffia (az olasz, izraeli, Puerto Ricó-i eredetű bandák versenyébe nem lett volna könnyű beszállni), valójában az egymást jól ismerő magyarok szervezett módon, „csak” autóbiztosítási családokat követtek el.

Az Amerikába kitelepülők *másik része* azonban – köztük kisebb bűncselekmények elkövetői – a magyar hatóságok és/vagy az FBI támogatásával érkeztek az USA-ba, azzal a céllal, hogy beépüljenek az elsőként említett körbe. Hogy ki melyik csoportba tartozott – netán mind a kettőbe –, azt még ma sem lehet tudni. 1990 után ezt a társaságot az amerikai hatóságok kiszorították a piacról, ami azért sem volt nehéz, mert sok magyar bűnöző honvágtyól és kalandvágtyól vezérelve amúgy is vissza akart térni Magyarországra. Hogy kit mit tervezett, és volt-e oka hazamenekülni, arról persze keveset

lehet tudni. De tény, hogy a magyar gazdaságban 1990 után sikeres vállalkozóként kiemelkedő üzletemberek között több egykori Los Angeles-i emigráns is volt, név szerint és ábécésorrendben: Bodnár György, Dóri Sándor, Fenyő János, George F. Hemingway (Szabó György), Simon Csaba, Andy Vajna és Várszegi Gábor.

A maffia mint metafora. A magyar közvélemény mindig is hajlamos volt a kemény jelzők, megbélyegző hasonlatok használatára. Mára már elfelejtődött, hogy a maffia metafora a magyar közbeszédben már a kilencvenes évek elején is felmerült. Az MSZP 1990–94 között szolgáló pénztárnokát, Máté Lászlót maguk között saját párttársai nevezték Don Corleonének – merthogy a maffiózók pénzéből kis hányad a pártkasszába is eljutott. Bayer Zsolt, aki egyike volt a Fidesz alapítóinak, 1994-ben – saját párt-pénztárnoka, Simicska Lajos üzleti módszereit bírálva – a *Népszabadság* hasábjain használt hasonló megfogalmazást. „Dr. Simicska körül egyre több lett a fegyveres őr, s lassan kezdtünk úgy kinézni, mint valami koka-inbárá rezidenciája Kolumbia-alsón.” Később gyakran használt fogalom volt a „lakásmaffia” elnevezés is. Ma is az. Sokan úgy próbálnak meggazdagodni, hogy csalással idős emberek lakástulajdonát szerzik meg. A kilencvenes évek olajszókitéssel folytatott csalásait is sokan a maffiának tulajdonították. Amikor ellenzékben volt, Orbán Viktor is használta ezt a szót: „Kiepülőfélben van a maffiagazdaság” – mondta egy interjúban 1996 őszén.

Ám igazi sikerét a maffiaállam metafora az SZDSZ-es Magyar Bálintnak köszönheti – nagyjából 2001-

től kezdve, amikor Magyar először használta a „szervezett felvilág” kifejezést. Nem bizonyítható, de igen valószínű, hogy Magyar Bálintnak a *HVG* 1999. december 18-i számának címlapja adhatta az ötletet, amely montázstechnikával, tablószerűen, a harmincas évek Amerikáját idéző egyenöltönyben és világos puhakalappal ábrázolta Orbán Viktort és alvezéreit. Ez a hírhedt kép juttathatta el Magyart ahhoz a következtetéshez, hogy 2010 után, a kétharmados Fidesz-uralom nyomán kialakult rendszerre a „posztkommunista maffiaállam” a legmegfelelőbb kifejezés. Ennek lényege, hogy egy politikai vállalkozás a hatalom monopolizálása révén foglyul ejti a gazdaságot.

Orbán politikai ellenfelei azonban erről a megközelítési módról és nyelvezetről ekkor már nemigen vettek tudomást. Egyedül a Gyurcsány Ferenc által irányított Demokrátikus Koalíció tette fenntartás nélkül magáévá ezt a koncepciót. „Orbán kormánya nem nemzeti, nem keresztény, nem jobboldali. Nem hungaroputyinista, nem neofasiszta, nem nacionalista. Ez a kormány egy bűnszövetkezet, Orbán a maffiaállam feje. A miniszterelnök politikai hatalmát a szervezett felvilág építésére, a belső kör meggazdagodásának megszervezésére használja” – írta egy DK-s pártokumentumban. Az MSZP-ből csak a felső vezetésből eltávolított Lendvai Ildikó állt ki következetesen a maffia metafora mellett. 2017 júniusában Soros György számos világlapban publikált cikkében és egy brüsszeli nemzetközi konferencián is használta a maffiaállam kifejezést, amit a magyar kormány azonnal hadüzenetként értelmezett. Szó szerint ezt mondta: „Csodálom a

magyarok bátorságát, amivel szembeállnak Orbán maffiaállamának szemfényvesztésével és korrupciójával.”

A Magyar Bálint-féle maffiaállam-koncepció elterjedését és népszerűségét részben az magyarázza, hogy 2012-től a büntető törvénykönyvben egyaránt szerepelt a „bűnszövetkezetben elkövetett bűncselekmények” és a „bűnszervezetben elkövetett bűncselekmények” kategóriája, amit a köznyelv azután differenciálás nélkül maffia-bűncselekménynek keresztelt el. Ezek után nem meglepő, hogy mindazokban a gazdasági ügyekben, amelyek után nyomozás, vádemelés, bírósági eljárás stb. indult, a média rendszeresen használta a „maffia” szót. Az új Btk. szerint a bűnszövetkezetben elkövetett bűncselekmény megállapításához elegendő volt az, ha legalább két személy érintett a bűncselekményben – ami a gazdasági bűncselekmények esetében az esetek messze túlnyomó részében teljesül is. Ezt a nyilvánvaló képtelenséget csak 2019 nyarán szüntették meg a Btk. módosításával, amit a 2020-as költségvetési törvénybe rejtettek el. Az új definíció szerint egy bűnszövetkezet „legalább három személyből álló, hosszabb időre, hierarchikusan szervezett, konspiratíván működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése”. Ez a definíció már valóban közel áll ahhoz, amit a maffia szó jelent.

Valójában a posztszocialista Magyarország egyetlen napig sem volt maffiaállam. Legfeljebb azt mondhatjuk – minimális túlzással –, hogy Orbán Viktor saját pártjában, a Fideszben mindenkitől feltétel nélküli

behódolást, alázatot követel meg, ahogyan ez a maffiákban szokásos. Tulajdonképpen a már említett *HVG*-címlap is ezt az üzenetet sugallta. A képen látható személyek, Orbán Viktorral együtt, mind a Fidesz alapítói köréhez tartoznak: Áder János, Kövér László, Várhegyi Attila, Pokorni Zoltán, Szájer József, Deutsch Tamás és Stumpf István. A párt pénzügyeit is a legnagyobb titok övezte mindvégig, mint ahogyan azt korábban még Bayer Zsolt is nehezményezte. Ám arról senkinek sincs tudomása, hogy a Fidesz a párton belül fizikai erőszakot alkalmazott volna bárkivel szemben is.

III.

1970 és 2010 között, vagyis majdnem egy fél évszázadon át (!) a szervezett bűnözés látványos formában nagyon is létezett Magyarországon – a fővárosban is és vidéken is. Volt maffiaháború is: ennek részletes bemutatása a legizgalmasabb része Dezső könyvének. Kár, hogy a szerző maga nem számolta össze, hogy hány emberélet kioltásáról számol be a könyve. Az én olvasói becslésem szerint ez a szám meghaladja az ötvenet.

Az egy másik tény, hogy miközben a szervezett bűnözés Magyarországon már az 1970-es évektől kezdve létezett, a pártállam irányítása alatt álló média ezt ideológiai okokból letagadta. Ennek azért volt jelentősége, mert amikor az 1990-es években már a média is elismerte a szervezett bűnözés létezését, ez a közvélemény számára meglepetés volt. Ennek nyomán alakult ki az a közvélekedés, hogy a szervezett bűnözés megjelenése a rendszerváltás következménye volt. Ebből csak annyi volt igaz, hogy 1989 előtt véres leszámolások,

robbantásos merényletek egyáltalán nem voltak. Ezzel szemben, a kilencvenes évtizedben, amikor Magyarországon tömegesen is megjelentek orosz, csecsen, ukrán, arab, kurd, török, kínai, albán, szerb és szlovák bűnözők is, hosszú időn át havi rendszerességgel történtek halálos leszámolások. A határok megnyitása nyomán egyre könnyebben került az országba fegyver, robbanóanyag és kábítószer is. Kétségtelen tény, hogy az egymással szemben álló, részben etnikai alapon szerveződő maffiák egy évtizeden át – 1990 és 2000 között – valódi maffiaháborúkat vívtak. Egyes források szerint 1995 és 2012 között hetvennél is több *robbantásos merénylet* történt. Az elsőt egy jordániai útlevéllal Magyarországra érkezett palesztin pénzváltó, Naji Awad Fathi ellen követték el 1995 szeptemberében. Awad testvérei ennek ellenére Budapesten telepedtek le, és komoly ingatlanvagyonra tettek szert pár év alatt. És az is igaz, hogy – egy egészen más fajta logika mentén – a szervezett bűnözéssel semmiféle kapcsolatban sem álló politikusok is robbantásos merényletek célpontjai lettek. Sok bizonyíték szól amellett, hogy a kisgazdapárti Torgyán József és a fideszes Szájer József lakása, valamint Áder János irodája előtt 1998 tavaszán elkövetett robbantásos merényletek mögött a szlovák titkosszolgálat által felbérelt szlovák maffiózók álltak. Ezekben az ügyekben a cél nem a rablás, a célszemélyek megfélemlítése, hanem Magyarország NATO-csatlakozásának lassítása volt az ország politikai stabilitásának aláásása útján.

Mire 2010-ben bekövetkezett az Orbán-korszak, a hazai szervezett bűnözés abban a formában, ahogyan

a rendszerváltás utáni első két évtizedben működött – megszűnt létezni. Ekkor már nem voltak véres leszámolásos merényletek, robbantások, civileket félelemben tartó, erőfitogtató akciók. A bankrablások száma a 2000. évi százharmincról 2013-ra húszra csökkent. A szórakozóhelyektől nem szedtek védelmi pénzeket. Kiépült az őrző-védő kft.-k céges formában kialakított, legális hálózata. 2019-ben 4300 őrző-védő cég működött Magyarországon, közel 60 ezer alkalmazottal. Ez lényegesen több, mint a rendőrség hivatalos létszáma (38 ezer fő)!

Mindez részben a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok eredményes működésének, részben annak volt köszönhető, hogy a magyar maffiózók folyamatosan egymást ölték, illetve annak, hogy a magyar maffiafőnökök képtelenek voltak a nemzetköziesedésre, hatalmuk exportálására. Mint arról korábban szó esett, a nyolcvanas évek maffiózói kezdettől fogva titkos kapcsolatokat tartottak fenn magas állású rendőrökkel és állambiztonsági tisztekkel, ezért – ha úgy látták jónak – feltáró vallomásokkal buktatták le saját riválisaikat. Enélkül nehéz lett volna többtucatnyi magyar és külföldi maffiózót rács mögé juttatni. Akik az igazi maffiózók közül még a 2000-es évek elején életben voltak, azok börtönbe kerültek, külföldre menekültek, nyomtalanul eltűntek, kiöregedtek, vagy egyszerűen „jó útra” tértek. A mackónadrágos, többnyire még tizenkét osztályos végzettséggel sem rendelkező, verekedő gengszterek helyét Gucci táskás, fehérgalléros bűnözők foglalták el.

Tulajdonképpen az történt, ami a tankönyvben is meg van írva: kez-

detben tombolt a vadkapitalizmus, az „aki bírja, marja” elv alapján. Azután felnőtt egy új nemzedék, amelyben a meggazdagodni vágyók a vagyonosodás civilizált, polgári útját választották. Ahogy Brecht *Koldusoperájában* a vénülő rabló, Bicska Maxi mondja: „Minket, polgári kisiparosokat, akik derék feszítővasainkkal a kis boltosok nikkelkasszáit dolgozzuk meg, elnyelnek a nagyvállalkozók, akik mögött ott állnak a bankok. Mit számít egy tolvajkulcs egy részvényvel szemben? Mit számít egy bankrablás egy bankalapítással szemben?” De mindezt megfogalmazhatjuk egyenesebben, aktualizáltan és helyhez kötöttebb módon: egy politikai alkukkal lebonyolított, sokmilliárdos közbeszerzési pályázat több kárt okoz a hazának, mint amikor az egyik maffiózó lepuffantja a másikat. De az is igaz, hogy ha a bűnözők az utcán lövöldöznek, az pánikot kelt a választók körében.

IV.

Viszonylag könnyű megmondani, hogy melyek azok a fogalmak, amelyek nem igazán alkalmasak a 2010 óta fennálló Orbán-rezsim leírására, a működés szabályosságainak megértésére. A jelen tanulmány fő állítása az, hogy Magyarországon 1990 után nem jött létre semmiféle oligarchikus rendszer. Történhetett volna így is – ahogy ezt más posztoszocialista országok példái mutatták. De nem így történt. Maffiózók és egymással olasz módra rivalizáló maffiák léteztek, ám 2010 után komoly pénzügyi hatalmuk, politikai erejük, társadalmi konfliktusokat generáló hatásuk már nem volt. A maffiák korszaka elmúlt.

De ha nem oligarcha- vagy maffiauralom, akkor miféle fából faragták az Orbán-rendszert? A válasz lényege az, hogy nem egyféle fából! Miután Orbán Viktor előre eltervelt módon fölszámolta a IV. Magyar Köztársaság Alkotmányát és a Sólyom-féle Alkotmánybíróság által húsz éven át kimunkált láthatatlan alkotmányt, egy *etnocentrikus, populista, centralizált, vallási-politikai fundamentalista, vezérkultuszt és maszkulin* értékeket képviselő rendszert épített a helyükbe. Ez nem a lehetséges legrosszabb változata a kapitalizmusnak. Nincs közvetlen erőszak, csak korlátlan mennyiségű pénzzel támogatott kormányzati *propaganda*.

Mindeközben Kínában lényegében fennmaradt a kommunista diktatúra, amelyben jelentős tényező a durva fizikai erőszak és a parlamenti választásoknak semmiféle érdemleges jelentőségük nincs. Szörnyű egy hely a putyini kapitalizmus is, ahol valamelyest számítanak a választások, de az orosz állampárt előtt nyitva álló csalási lehetőségek szinte korlátlanok, és folyamatos a politikai ellenfelekkel szemben alkalmazott titkoszolgálati erőszak és megfélemlítés. Mégsem mondható egyedinek az Orbán-rendszer: nyíltan vállalt szövetségese Lengyelország, Szerbia, Szlovénia, hogy az ázsiai posztszovjet térség egyes államait és Törökországot most ne is említsük. Egy fontos dimenzióban az orbáni vízió hasonlít Trump elnök politikájára is: mindenáron a végrehajtó hatalmat erősíti, és csökkenti az önkormányzatok, az iskolák, a szakigazgatási apparátusok relatív autonómiáját. Trump a szövetségi államokba vezényel katonákat, Orbán a kórházakba küld katonákat, és rendőröket az iskolákba.

Trump a CNN-t gyűlöli, Orbán az *Indexet*.

A magyar miniszterelnök – mint az közismert – maga nevezte saját rendszerét *illiberálisnak*. Ebben van igazság. Orbán ezalatt azt érti, hogy rendszere a „nemzet érdekeit” az „egyének érdekei” elé helyezi. Ebben a felfogásban a „nemzet” érdekét a végrehajtó hatalom tudja csak hatékonyan képviselni. A rendszer lényege a végrehajtó hatalom cselekvőképességének az erősítése, mindenfajta fék és ellensúly gyengítése. Ezért lépett fel Orbán akár saját pártpénztárosa, Simicska Lajos ellen is, aki gazdasági befolyását politikai hatalommá próbálta változtatni. De Orbán még a megmaradt maffiózókat is kordában tartja, a rendszer lényege a végrehajtó hatalomhoz lojális klientúra kiépítése.

A korrupció és tágabb értelemben a *járadékvadászat* elkerülhetetlen eleme a piacgazdaságnak és a polgári demokráciának. Nincs ez másképpen nálunk sem. A helyzet akkor vált aggasztóvá, amikor a politikai és/vagy személyes kapcsolatok felülírták a verseny nyomán egyébként kialakuló profitok eloszlását. Könnyen felismerhető jele ennek az állapotnak, ha a rendszer kormányközeli, privilegizált üzletemberei nem az exportpiacon, hanem az állami megrendelésekért küzdenek, vagy a hatóságok által erősen befolyásolt hazai ingatlanpiacon próbálnak meg újabb és újabb milliárdokat összeszedni. Ettől még fennmaradhat a piacgazdaság, nőhet az általános életszínvonal, csak éppen a hatékonysági veszteségek és az értelmetlenül elpazarolt beruházási források miatt az élenjáró országok utolérése toródik ki az egyre távolabbi jövőbe.